

[mordad evrili: sbblr v nticlr 28](#)

evriliin birbaa nticsi mxaliftin ah trfindn yatrlmas idi. rann Milli Cbhsi v Tud Partiyas qadaan edildi, onlarla zabıt, Msddiql laqli siyasti v bir ox anti-ah tkilatların zvlri edam edildi, ah hkumti .bdnam SAVAK siyasi mxfi polisini yaratd. 1958-ci il qdr btn lkd repressiyalar v hbslr aparld

arannews: Mhur rus rquml;nas Vladimir Saqin: Britaniya kapital 20-ci srin vllrindn ran iqtisadiyyatn bir ¸ox sahrin nzart etmidir. Cnub yaltrind Britaniya ekspansiyasn g¨clndirmk ¨¸¨n g¨cl¨ stimul 1908-ci ild orada neft yataqların kfi oldu. 1909-cu ild Londonda “Parso-Inglis” Neft irkti yaradld. 1914-c¨ ild Britaniya hökumti irktin ksr shmlrini satn ald v 37 il rzind onun faliyytin nzart etdi. Rza ah 1935-ci ild ölknin adn Parsdan rana dyidirnd “ngiltr-Pars Neft irkti” AIOC (Anglo Iran Oil Company) kimi tann. kinci D¨nya M¨haribsindn sonra ingilislr randa öz tsirlrini genilndirdi v AIOC d faliyytini artrd. 1940-c illrin sonunda Abadan Neft Emal Zavodu d¨nyann n böy¨k neft emal zavodu, ran is Yaxn rqd n böy¨k neft ixracat¸s idi. Eyni zamanda ran hökumtinin neft satndan ld etdiyi glirlr o qdr az idi ki, ölknin inkiafna, insanlarn g¨zrann yaxlamasna he¸ bir töhf verirdi.

1949-cu ild xalqn narazlq dalasnda ran Milli Cbhsi yarand. Onun rhbri 20-ci srin n görkmlı ran siyast¸ilrindn biri olan Mhmmd M¨sddiq (1882-1967) oldu. Anas ahzad Qacar v atas Nasirddin ah dövr¨nd maliyy naziri olmu M¨sddiq, Parisd Siyasi Elmlr nstitutunda v sve¸rd H¨quq fak¨itsind thsil alb, h¨quq elmlri doktoru elmi drcsi alb. 1914-c¨ ild vtn qaytdqdan sonra siyasi hyatda fal itirak etdi. O, milli dir¸li, ran iqtisadiyyat v siyasti ¨zrind xarici nzart son qoyulmasn öz prinsiplri elan etdi. M¨sddiq v bzi trfdarlar ran Milli Cbhsindn parlament daxil oldular. Onlar neft snayesinin rann nzartin ke¸msinin trfdar idilr. 1951-ci ilin martnda Musaddiq neft yataqların millildirilmsi haqqnda qanun layihisini parlament tqdim etdi. 28 aprel 1951-ci ild M¨sddiq rann Ba naziri se¸ildi. ah k¨tli n¨mayilrđn qorxduu ¨¸¨n bu tyinat tsdiq etmy mcbur olur. 1951-ci il mayn 1-d Neft Snayesinin Millildirilmsi Qanunu q¨vvy minir. Yni M¨sddiq nefti ingilislrđn ald. Bu msl ran v Britaniya hökumtlri arasnda birbaa qardurmaya sbb oldu. 1952-ci ild M¨sddiq ölksinin Britaniya il diplomatik laqlrini ksdi. Qzbli ingilislr Beynlxalq dalt Mhkmsin ikayt etdi, rann iqtisadi blokadasna balad v eyni zamanda iranllarla da danqlar apardlar.

Lakin Beynlxalq dalt Mhkmsi faktiki olaraq rann trfini tutdu. Danqlar dalana dirndi. Ziflmi Britaniya imperiyas kömk ¨¸¨n AB-a m¨racit etdi. Lakin 1952-ci ilin yanvarna qdr hakimiytd olan Harri Trumen hökumti ingilislr kömk etmy tismdi. Duayt Eyzenhauer A Ev glnd Vainqtonda böy¨k dyiikliklr ba verdi: Alan Dalsbeh MK-nin direktoru tyin edildi v qarda Con Dalles dövlt katibi oldu. Bundan lav, 1951-ci ilin sonundan Vinston ¸ör¸ill yenidn Britaniya hökumtinin bana glđi v rann neft mslsini hll etmy ¸ald. 1953-c¨ ilin fevralnda Vainqtonda Britaniyann M16 mxfi kfiyyat xidmtinin rhbri Con Sinkleyrin Mrkzi Kfiyyat darsinin rhbri Alan Dalles il

göml;ruuml;öuml;nd doktor Müuml;ssdiqin devrilmsi bard qar qbul edildi. Birg faliyyt plan Eyzenhauer v ¸öuml;r¸ill trfindn tsdiq edildi. Planladrlan mliyyat “Ajax” adlanrd. mliyyatn rhbri AB-n ke¸mi prezidenti Teodor Ruzveltin nvsii Kermit Ruzvelt oldu. O, qeyri-qanuni yollarla rana daxil olaraq ¸evrili öuml;¸öuml;n zmin hazrlamaa balad.

Ruzvelt ilk nöuml;vbd ran ahna hyatn xilas etmk öuml;¸öuml;n bir müuml;ddt ailsii il birlikd Tehran trk etmyi töuml;vsiiy etdi. ah ailsii il birlikd Xzr sahilindki mnzilin köuml;¸döuml;. Amerikal general Norman vartskopf (“Shra frtnas” mliyyatnda raq leyhin koalisiya qöuml;vvlrin komandanlq edn general vartskopfun atas) yöuml;ksk röuml;töblri ran hrbi zabitrli il gizli göuml;ruuml; zaman onlar ¸evrilid itirak etmy qane etdi. MK o vaxt generallara röuml;vt vermkk öuml;¸öuml;n xeyli pul ayrmd: 19 milyon dollar (bu göuml;n txminn 230 milyon dollar). Demliym ki, amerikallar pul baxmndan he¸nyi sirgmdilr. Daha bir milyon dollar (bu göuml;n 12 milyondan ¸ox) suisd¸ilrin ehtiyaclar öuml;¸öuml;n MK-nin xöuml;susi fondlarndan ayrld.

Böuml;töuml;n bu dollarlar Ajax mliyyatlarinn aadak sahlrd hazrlanmasn v hyata ke¸irilmsini tmin etdi:

- Tsir bksinin formalamas, yni “beinci kolon”. Kermit Ruzvelt nöuml;fuzlu iranl i adamnn öuml;¸ölu olan köuml;hn ngilis agentlr Ridi qardalarn l almaa müuml;vffq oldu. Qardalar deputatlara, silahl qöuml;vvlrin yöuml;ksk röuml;töblri zabitrin röuml;vt verir, hr zaman siyasi hyatn barometri olan “Tehran bazar” ticartind ¸alrdlar.

- Müuml;ssdiq v onun höuml;kumtin qar informasiya faliyytinin göuml;clndirilmsi. Onlarla nrin sahiblr, redaktorlar v jurnalistlr röuml;vt aldlar. Mtbuatn 80%-i Musaddiqin leyhin ilmy balad. MK mtbuat vasitsil bu bard bel materiallar yayrd: Höuml;kumt öuml;lkni iqtisadi iflasa doru söuml;röuml;klyir v onun ba¸s Müuml;ssdiq Tud Partiyasnn trfdardr, Moskvann agentidir, slamn leyhdardr v ordunun mnviyyatn dadand.

- ran Milli Cbhsinin par¸alanmas v tkilatda Müuml;ssdiq leyhin fraksiya yaradlmas.

- Xöuml;susil dini xsiyytlr arasnda höuml;kumtdn v Müuml;ssdiqdn narazln formaladrlmas. Dini radikallardan tslim olmayanlara qar hd-qorxu glmk v onlara fiziki cavab vermkk öuml;¸öuml;n istifad olunurdu.

- “Xalq demokratiya v trqqi namin”, “Xalq diktator v tamamil korrupsioner Müuml;ssdiq rejimin qar” öuml;arlar il höuml;kumt leyhin toplant v nöuml;mayilrin tkili v ke¸irilmsi.

1332-ci il mordadn ortalarında Tehrandan knarda olan ah Müuml;ssdiqin vzifdn uzaqladrlmas haqqnda frman verdi. Amma bu yazl snd öuml;¸öuml;n böuml;rokratik arenada iliib qald. Müuml;ssdiq sadiq qöuml;vvlrini Tehrana aparmaa v ah devirmk mexanizmini qurmaa nail oldu. Padah Badada, oradan da Romaya qa¸d.

Lakin amerikallar planladrlan ¸evrili hyata ke¸ir bildilr. 1332-ci il mordadn 28-d (m.1953-08-19) Kermit Ruzveltin mri il onun agentlr on minlr insan Tehrann köuml;¸ v meydanlarna ¸xardlar. Polis onlar praknd etmy ¸alarkn MK agentlr öuml;¸ yöuml;zdn ¸ox insann öuml;löuml;möuml;n sbb olan itialar qzdrdlar. Qzblnmi bir grup döuml;vlt idarlrini l ke¸irmk öuml;¸öuml;n birbaa meydandan

Yaqubov etdi. General vartskopf, xususiyatlarini dasturlayib, Mammadov v onun hokumet vazirlarini hbs etdi.

Ajax mliyyat uurla keccedildi. ah tezlikli qaytd v xarici neft irklarinin millildirilmsi haqqnda qanunu lv etdi. General-leytenant Zahidi ba nazir oldu. ngiltr il diplomatik laqlr quruldu. Mhmmd Mammadov il hbs edildi, sonra srbst buraxld, hyatnn son illrini ev dusta kimi keccedildi; irdi; mammadov il mhdudlaan bir insan kimi yaad v 1967-ci ild orada vfat etdi.

Kermit Ruzvelt "demokratiyann brpasnda" xidmlrin gmr AB Kongresinin medaln ald v ona "Cnab ran" lqbi verildi.